

К. В. Беда,
аспірант, ХНУ імені В.Н. Каразіна

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ВЛАСТИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Е. Беда,
PhD student, V.N. Karazin KNU

FUNCTIONING AND FEATURES OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEM OF THE STATE IN ECONOMIC TRANSFORMATION

У статті зосереджено увагу на особливостях соціально-економічної системи держави. Визначено сутність та зміст соціально-економічної системи держави, її мета та цілі. Запропоновано властивості соціально-економічних систем в умовах трансформації економіки.

In this article are focused on the features of the socio-economic system of the state. Also were determined the essence and content of socio-economic system of the state, its goals and objectives. Author proposed properties of socio-economic systems in a transitional economy.

Ключові слова: державне управління, системний підхід, соціально-економічна система, трансформація системи, ефективність економіки.

Keywords: governance, systematic approach, socio-economic system, transformation of system, efficiency of economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Початок нового тисячоліття характеризується технологічним зростанням, що переважає за своєю значністю феномен промислової революції. Досягнення сектору ІТ (Information technology), телекомунікаційних систем, біотехнологій та ін. привели суспільство до нового етапу його розвитку в умовах формування соціально-економічної системи. Інформаційні технології зробились найбільш прибутковим та ефективним бізнесом.

Динамічний та мінливий економічний світ нового сторіччя характеризується тим, що в суспільній свідомості трапляються якісні зміни у розумінні економічних систем, соціальних та духовних процесів, змінюється наукове уявлення та трактування явищ, які відбуваються в останні роки. Увесь світ, у тому числі й Україна, під впливом економічної кризи переживає особливий період змін у соціально-економічних системах. У зв'язку з чим, головними задачами для української економіки є пізнання, осмислення та опис фахівцями нових процесів та тенденцій, що характеризують трансформацію її соціально-економічної системи, що в подальшому дасть змогу побудувати прогноз розвитку даної системи. Тому постає проблема уточнення визначення сутності та змісту соціально-економічної системи держави, виявлення її нових елементів та властивостей.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ ОСТАННІХ РОКІВ

Серед зарубіжних і вітчизняних вчених, які у різні проміжки часу досліджували основи системного підходу, теорії державного управління та циклічності економіки, можна виділити таких: І. Канта, Дж. Кейнса, А. Сміта, О. Шпенглера, Дж. Міля, Д. Акерлофа, Р. Джонсона, Ф. Каста, Д. Розенцвейга, А. Груччі, Д. Гросса, М. Спенса, А.Г. Гранберта, Н.Я. Данилевського, Л.С. Ржаніцина, П.С. Єщенко, А.І. Бажана, Г.Н. Гредіна та ін. Проте досі залишаються точно невизначеними ряд понять щодо складових системи та її основних характеристик, а також напрями застосування системного підходу до державного управління. Не визначено точну межу між категоріями розвитку та трансформації системи.

ЦІЛЯМИ СТАТТІ Є:

- з'ясувати сутність та витоки поняття соціально-економічної системи держави;
- запропонувати власний погляд на поняття трансформації соціально-економічних систем;
- виділити характеристики та властивості соціально-економічних систем у контексті сучасних змін в глобальній економіці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Спираючись на розуміння І. Канта, систему можна визначити як єдність різноманітних елементів, об'єднаних загальною якістю, що формує систему та визначає положення її елементів щодо один до одного [1]. Р. Джонсон, Ф. Каст, Д. Розенцвейг дають таке визначення системи "...системою називається організоване складне ціле; сукупність або комбінація предметів або частин, які утворюють комплексне ціле" [2]. Дане визначення базується на постулатах, сформованих ще Аристотелем та Галілеєм, а саме: "важливість цілого понад важливість його складових" та "ціле пояснюється властивостями його складових" [3]. І. Кант під цілим розумів тотальність. Тому якщо інститут держави розглядати як єдине ціле доречним буде зауваження про тотальність, яка може розглядатись як властивості даної системи. Також треба підкреслити неодмінне існування зв'язків між елементами системи. Помітним є те, що визначення поняття "система" протягом століть не дуже різняться між собою, і ключовими термінами тут є "елементи", "ціле", "зв'язки", "властивості".

При розгляді соціально-економічної системи держави доречно її розглядати як систему управління. Через управління та регулювання держава виконує свої функції. Категорія "система" у менеджменті представлена здебільшого в працях західних вчених, серед яких можемо виділити "Стратегічне управління" І. Ансоффа, який дає визначення системам управління через механізми, які надають можливість приймати скоординовані та ефективні рішення [4]. На нашу думку, на макрорівні попереднє визначення безпосередньо стосується держави, її цілей та функцій.

Таким чином, соціально-економічна система держави — це сукупність взаємопов'язаних між собою соціальних та економічних елементів системи, їх зв'язків та відносин, що разом складають достатньо стійку цілісність, будь-яка зміна призводить до деформації економічного та соціального середовища.

Головна мета існування такої системи є найкращим чином задовольняти економічні та соціальні потреби суспільства. Цілі економічної складової пов'язані з досягненням високої економічної ефективності функціонування держави. Соціальними цілями є підвищення добробуту населення, поліпшення якості життя. Необхідно зазначити, що економічна та соціальна складові утворюють єдиний механізм.

У міру посилення ефекту глобалізації як соціально-економічної системи правомірно розглядати все людство. Цим обумовлюється, що будь-яка досліджувана система, з одного боку, неминує історично обумовлена, а, з іншого, історично обумовлені всі категорії і закони цієї системи. Не всі риси даної системи виникають одночасно, так спочатку розвиваються найпростіші соціальні та економічні форми, а на їх основі — все більш і більш складні. Н. Хессін визначає цю найпростішу форму як

"економічну клітину", що містить "в зародку всі основні риси і протиріччя даного способу виробництва". З неї згодом розвивається вся різноманітна система виробничих відносин. Вона, за його словами, грає роль вихідного пункту (а також основи), і постійно відтвореного результату, наслідку розвитку даної системи відносин, і загальної форми відносин між індивідами [5].

А.В. Бузгалін, А.І. Колганов вважають, що соціально-економічна система неминуче локалізована в економічному часі і просторі, а також по відношенню до її альтернативних варіантів. Вона має певні історичні, географічні, етнічні, духовні, політичні та економічні межі. Це в свою чергу означає, що вона може втілюватися в конкретних державно-політичних утвореннях або у формі інших, менших за масштабом, суспільно-господарських організацій [6]. На нашу думку, дане твердження суперечить поняттю трансформації системи, якщо під локалізацією розуміти незмінність та певні рамки. Якщо розглядати час та простір у призмі фізичних законів, то доречно ввести термін "вектор". Так у квантовій механіці квантовий стан — це будь-який можливий стан, в якому може знаходитись система. Квантовий стан може бути описаний вектором стану або повним набором квантових чисел для певної системи. Безумовно, ми можемо стверджувати про більш ніж два стани соціально-економічної системи, тому згідно законам квантової механіки, кількість можливих витоків вимірювання нескінченна. Це говорить про відсутність стаціонарного стану даної системи та про наявність змін, перехід з одного стану в інший, а не локалізація. Крім того, вектор як величина характеризується не тільки числовим значенням, а також і напрямком. Координати вектору залежать від часу. Якщо уявити, що будь-яка економічна система характеризується двома взаємопов'язаними процесами: функціонуванням та розвитком. Тоді напрямком вектору у просторі та залежність його координат від часу характеризують розвиток соціально-економічної системи. Через це доречно виокремити нову властивість соціально-економічних систем — векторний характер або векторність. Це дасть змогу уникнути розгляду в рамках даних систем усіх фактів, явищ в стані незмінності спокою та додати напрямку руху.

Серед інших властивостей можна зазначити, що соціально-економічна система держави є відкритою, такою що самоорганізується (адаптивною). Постійну зміну соціально-економічної системи науковці також називають трансформацією, але дане поняття не має чіткого визначення. Вперекладі з латинської "трансформація" означає перетворення, видозміну. Це підтверджує попередню думку щодо векторності соціально-економічних систем. У свою чергу, І.Р. Курнешева "трансформаційний період" визначає як "період руху системи з одного якісного стану в інший" [7]. На державному рівні поняття "трансформації соціально-економічної системи" необхідне через необхідність оцінки якісних змін соціальних та економічних систем держави, що носять радикальний та незворотний характер.

За думкою В. Кириченко, "трансформація — це етап розвитку, стрибок, що характеризує переродження системи". Він виокремлює зміни соціально-економічних систем за двома напрямками:

— зміна кількісних характеристик системи, її модернізація;

— зміна якісних характеристик системи, її трансформація [8].

На нашу думку, модернізація врешті решт призведе до трансформації соціально-економічної системи, тому дані поняття залежні один від одного.

Концепцію перетворення системи можна розглядати стосовно національної (в рамках країни), так і локальної (регіон, галузь) соціально-економічної системи.

Підсумувавши попередні думки та розглянувши специфіку процесів трансформації, виділено закономірності, що властиві усім рівням розгляду соціально-економічних систем. Так до них відносяться:

1. Цілісність (тотальність) — означає, що зміна будь-якого компоненту системи впливає на її інші компоненти і призводить до зміни системи в цілому. Таке явище можна, наприклад, простежити в разі діалектичної взаємодії продуктивних сил і виробничих відносин, коли при зміні засобів виробництва змінюються відповідно виробничі відносини і система в цілому. Тобто, в даному випадку маємо справу з взаємозалежністю компонентів економічної системи.

2. Нестійкість — процеси трансформації порушують стан цілісності економічної системи, що перетворює її у змішану, де існують одночасно елементи старої та нової системи, що зароджується.

3. Нелінійність — характер процесів трансформації, які виступають як якісний стрибок або цивілізаційний зсув відповідно до інформаційної концепції перехідних станів, що переривають повільний еволюційний розвиток.

4. Перехідність — стан перехідності має на увазі період особливих протиріч, боротьбу старих та нових явищ. Така закономірність визначається часом перемоги нових елементів над старими, що означає перетворення змішаного перехідного та нестійкого стану у нову стабільну систему, що набуває стійкий характер.

5. Векторність — враховує зміни тривалості існування соціально-економічних систем, визначення напрямку розвитку соціально-економічних систем.

6. Динамічність — враховує динаміку змін елементів соціально-економічної системи та варіацію темпів прискорення та уповільнення розвитку соціально-економічних систем.

7. Адаптивність — адаптивною вона є оскільки повинна та має можливість навчатися і накопичувати досвід. Однією з проблем адаптивних систем є проблема вибору потрібної інформації та стратегії в умовах невизначеності, коли потрібно використовувати нестандартні алгоритми. Адаптивність як властивість соціально-економічних систем тісно пов'язана з двома іншими властивостями векторність та динамічність. Соціально-економічна система держави, як об'єкт трансформаційних процесів, розвивається під впливом динамічного мінливого зовнішнього середовища або інформаційного контуру системи. Особливо важливі нестандартні алгоритми під час кризових явищ в економічній та соціальній сферах життя.

8. Складність — соціально-економічна система держави відноситься до складних адаптивних систем, які є спеціальним випадком складних систем.

9. Інтегративність — передбачає, що система в цілому має властивості, що відсутні у її елементів (наприклад, розподіл праці, що можливо тільки при наявності деякої кількості виробників). Правильно і зворотне, тобто, елементи можуть мати властивості, які не притаманні системі в цілому.

10. Глобальність (ієрархічність) — процес трансформації завершується переходом на новий якісний ступінь розвитку, що торкається вже не однієї окремої країни, а всього світу в цілому.

ВИСНОВКИ

Так у статті з'ясовано сутність соціально-економічної системи держави через взаємодію та взаємозв'язок економічних та соціальних інститутів, а також відносини між ними. Визначено основні категорії, що лежать в основі даного поняття, так ними є "ціле", "елементи", "зв'язок", "властивості", "трансформація". Визначено головну мету та цілі існування соціально-економічної системи держави через ефективність економіки та пріоритету добробуту населення. З'ясовано, що головним недоліком у трактуванні соціально-економічних систем є розгляд їх як статичних систем. Трансформація пояснює якісні зміни в соціально-економічних системах, а модернізація вказує на зміну їх кількісних характеристик. Виокремлено десять властивостей, що притаманні соціально-економічним системам, а саме: цілісність (тотальність), нестійкість, нелінійність, перехідність, векторність, динамічність, адаптивність, складність, інтегративність, глобальність (ієрархічність).

Література:

1. Кант І. Критика чистого розуму [Електронний ресурс] / І. Кант. — Режим доступу: <http://psylib.ukrweb.net/books/kanti02/index.htm>
2. Джонсон Р. Системы и руководство / Р. Джонсон, Ф. Каст, Д. Розенцвейг; [изд. 2-е, Нью-Йорк, 1967; пер. с англ. под ред. Ю.В. Гаврилова и Ю.Т. Печатникова]. — М.: Сов. радио, 1971. — 648 с.
3. Мазиллов В.Я. Методология современной отечественной психологии / В.Я. Мазиллов // Седьмая волна психологии. — 2009. — № 6. — С. 13—16.
4. Ансофф И. Стратегическое управление [Електронний ресурс] / И. Ансофф. — Режим доступу: <http://vuzlib.net/beta3/html/1/5182/5189/>
5. Ильенков Э.В. Диалектика абстрактного и конкретного в научно-теоретическом мышлении [Електронний ресурс] / Э.В. Ильенков. — Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki>
6. Бузгалін А.В. Теория социально-экономических трансформаций. (Прошлое, настоящее, будущее экономики "реального социализма" в глобальном постиндустриальном мире) / А.В. Бузгалін, А.И. Колганов. — М.: ТЕИС, 2003.
7. Курнешева И.Р. Трансформация российской экономики: особенности и перспективы / И.Р. Курнешева. — М.: Институт экономики РАН, 2002. — 605 с.
8. Кириченко В. Рыночная трансформация экономики: теория и опыт / В. Кириченко // Российский экономический журнал. — 2000. — № 11—12. — С. 35.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2013 р.